

Cankar. Razmerje med Slovenci in kulturo bo vedno drugačno kot razmerje med kulturo pri Francozih ali Nemcih, Rusih ali Italijanih. »Manevrskega« prostora je izredno malo: kultura bo, vsaj v enem svojem delu, vedno ostajala »nacionalna« kultura; literatura bo vedno najvišja substanca jezika. Literatura in ne lingvistika. (Le-ta lahko samo snema časovne izseke iz zgodovine jezika. Samo to in nič več. Kadar začne predpisovati, se vedno znajde v smešnem položaju abecedne vojske. In še vedno se ne zaveda tega. To pa seveda ne pomeni, da njeni posnetki jezika v sodobni in zgodovinski perspektivi niso dragoceni!) Za Slovence torej ne more biti dileme »pesmi ali puške«. Tudi ta dilema je umetna, napihnjena dilema, posledica krize moralnih vrednot, posledica vakuumu, ki ostaja za monistično napetostjo. Zato je prav, da jo čimprej zavržemo.

Prave naloge, ki čakajo Slovence, so orjaške, zapletene in zahtevajo nacionalni konsenz. V temelj teh nalog je položena nova zavest, ki brez izjeme upošteva vse, kar so Slovenci do sedaj sebi in svetu; in to na vseh področjih človeškega duha. Preseganje političnih delitev, o katerem je bil že govor v tem razmišljanju, se mora dosledno dotakniti vseh Slovencev. Monistična »selekcija« je zgolj eden od žalostih dokazov za korenine krize, ki jo bomo morali razrešiti. To je politična in kulturna kriza v nas samih, zelo malo ima opraviti z drugimi in drugi (»svet«, »bivša Jugoslavija«) so zelo malo odgovorni zanj. Slovenci moramo priznati nekatere reči iz zgodovine, moramo pa priznati nekatere reči iz sedanjosti; a če bomo ravnali tako, kot smo ravnali in ravnamo pri »narodni spravi«, če se bomo dogovarjali, kot se dogovarjamo v »svetovnem slovenskem kongresu«, bomo kar naprej reproducirali krizo, ne da bi se zavedali, da je kriza v nas samih. In namesto da bi se premikali, bomo stopicali na mestu. Z vsemi posledicami, ki jih v tem trenutku ni mogoče predvideti.

Anton
Trstenjak

Manjka nam sredine

V meni je vzbudila posebno pozornost knjiga, ki jo je (1969) izdal Hans Sedlmayr z naslovom *Verlust der Mitte*, Zguba sredine. V njej vidi ta avtor glavno znamenje sodobne vsesplošne kulturne krize. Pomenljiva in kar ganljiva je ta misel. Sredina pomeni ravnotežje med skrajnostmi, med zablodami in strastmi, pomeni smisel za »pravo mero«. Če se danes pritožujemo nad vsesplošno krizo vrednot, potem je ta kriza prav v pomanjkanju prave mere.

Na to misel me je nehote opozoril Ciril Zlobec, ki me je v prijaznem pismu povabil »k sodelovanju v anketi Sodobnosti«, »ob zaskrbljenosti«, da se lahko politično, zlasti pa kulturno umetniško prevrednotenje »iz preteklosti sprevrže v negativno stran, če ne bomo znali obrzdati skrajnostne ambicije prav tako skrajnih Slovencev«.

Zato Zlobec celotno razmišljanje strne v ponovno vprašanje, »k čemu se mi ta trenutek bolj nagibamo, k izločilnosti ali pluralnosti«. »Za kaj se že danes odločamo?« »Za pluralnost ali izločevanje?« Docela prav ima, da te

stiske, se pravi »alternative« ne smemo jemati hipotetično, ker da se »možnost kulturne navzočnosti v družbi čedalje bolj oži«.

Te njegove misli sem tu povzel po možnosti dobesedno, ker hočem z njimi pokazati, da gre pri nas res odločilno za vprašanje kulturne pove-zave, dr. Vojan Rus bi rekel »sinteze«, za pluralnost, ne za izključevalnost, kar vse imenujemo »za sredino«.

Tu moram žal ugotoviti, da nam Slovencem tako v politiki kakor v kulturi in umetnosti hudo manjka čut za sredino. Hočem reči, da nam manjka to, kar bi nas združevalo, nekaj skupnega. Le tako moremo kot narod nacionalno in kulturno preživeti, če delamo in ustvarjamo na podlagi in v smeri vsega, kar nam je skupnega. Če veliki narodi čutijo to potrebo in se pritožujejo nad »izgubo sredine«, velja vse to mnogo resneje za maloštevilni slovenski narod.

Gre za preživetje, kakor Ciril Zlobec pravilno ugotavlja. Vsa naša nesreča v politiki in kulturi je že več kot sto let v »ločitvi duhov«, ki pozna samo izključevanje, nobenega združevanja. Vtis imam, da nam je bila ta iz tujine uvožena ločitev duhov konec prejšnjega stoletja kakor »na kožo vrezana« in se je z desetletji zmeraj globlje vsajala vse do obisti in mozga. Hudo je, da ta miselnost, ki prehaja v čustvenost in strastnost, oblikuje celotno osebnost in ideološke korenine: človeka celo moralno zapeljuje, češ da mora ostati zvest svojim načelom, ker bi drugače bil neznačajan.

Tu sta si obe skrajnosti zelo podobni, navadno docela nedostopni in strastni. Skušati količinsko določiti, katera je hujša, je popolnoma nemo-goče, ker bi se končno znašli ob konkretnih osebnih zgledih, ki bi jih utegnili posploševati in tako zmedo stopnjevati do nemogoče spravljivosti.

Ne gre za to, da ugotavljamo te skrajnosti, kličemo krivdo z desne ali leve, gre namreč za pogled v prihodnost: moramo se preusmeriti v povezo-vanje, v iskanje sredine, ki nas druži. Kljub vsej ideološki različnosti je v vsaki pravi kulturni vrednosti in umetni vselej nekaj, kar je skupnega vsem ljudem, kar pa je še posebej skupnega članom istega naroda in iste narodne kulture in prizadevnosti zanj.

Seveda je potrebna v ta namen dobra volja. Potrebna nam je temeljita prevzgoja slovenskega človeka. Taka prevzgoja celotne miselnosti pa je dolgotrajno dogajanje, ki ga ne dosežemo v eni sami kratki generaciji.

Kako težko je to prevzgajanje, vidimo na zastrašujočih znamenjih, ko je pri nas »sloga« in »sprava« še zmeraj sumljiva kar za obe skrajnosti in je njen nosilec slej ko prej nepriljubljen prav tako na obeh straneh, čeprav morda ne hkrati, vsekakor pa vsaj v časovni zaporednosti.

Kako težko je tako prevzgajanje, doživljaš lahko osebno kar sam, ko ti človek »nasprotnega nazora« v družbeni zadregi podaja roko tako, kakor da ga bo prijel krč, in ne zna pri tem ob zadržanem dihu ziniti niti besede. Pri nas so ideološke skrajnosti zavrte že kar v bolestne zadrege. Polni smo predsodkov in samo predsodki nam narekujejo misli. Ni čudno, za sabo imamo iz polpreteklosti kar krvava nasprotja in patološke izločitve. Teh sodobniki istega rodu še dolga desetletja ne morejo nikoli docela preboleti.

Treba nam je vzgojiti nov rod z drugačno notranjo osebnostno sestavo in novo »podobo«.

Danes živimo v dobi »odprti pisem« pred vso javnostjo, namesto osebne izmenjave mnenj. Odprto pismo pomeni, da se človek postavi pred javnost na visoke okope, s katerih strelja na nasprotnike. Takih okopov nekdanj nismo poznali. Ko bo ta bolestna moda izginila, bomo že bliže

osebnemu sporazumevanju in zmožni najti sredino, ki nas bo povezovala, iz katere bomo složni zidarji skupne narodne kulture.

Ne bom pozabil, kaj mi je pripovedoval znanec po 2. svetovni vojski. Ko so ga Nemci zaprli, se je znašel v isti celici s svojim dotedanjim največjim političnim nasprotnikom; spogledala sta se in si takoj rekla: »Kajne da sva bila slepa, morali so priti nacisti, da so nam pokazali, kdo je naš sovražnik in da smo Slovenci slej ko prej medsebojni zavezniki in prijatelji, ker nas druži skupna usoda naroda.«

To so pretresljiva in ganljiva doživetja. Do njih je moralo priti, da smo se vsaj na spodnjem Štajerskem spametovali. Žal pa imam vtis, da za vse še ne zadošča in ne bi hotel, da bi nas podobna doživetja morala še ponovno spravljati k pameti.

Gre za odločilno nalogo: Slovenci moramo najti svojo sredino, svojo pluralnost.

Sredina pomeni »presečno množico«, ki je obema skrajnima krogoma (nasprotnikoma) skupna. Zato samo sredina omogoča pravi dialog, pogovor, ki polaga mostove med skrajnostmi. Kjer pa ni nič skupnega, kjer manjka sredina, tam je sama polemika, medsebojno pobijanje, ki dela zmeraj večje, globlje in neprehodne prepade. Pri nas, žal, pravega miroljubnega dialoga, ki bi bil brez predsodkov in strasti, še zlepa nikjer nismo zmožni. Ali naj navedem zglede? Ne, ker se bojim očitkov, da tudi sam nisem prav ubran na dialog.

Zguba sredine pa pomeni zahajanje v mejo, za katero zazija prepad nič. Če zgrešimo narodno in kulturno sredino, smo v nevarnosti narodnega in kulturnega izničenja.

Že ponovno so me opozarjali, naj bi te misli zapisal, hvala uredniku Sodobnosti, da mi je dal pobudo za to. Bojim se samo, da bodo te besede šle le vse bolj v naš onesnažen zrak kakor pa v srca Slovencev.

Boštjan
M. Zupančič

Kultura se dogaja ali pa tudi ne

Pri prehodu iz prej komunistično-socialističnega nazaj v kapitalistični družbeni red se seveda res »dogaja« komercializacija kulture (in vsega ostalega). Toda kultura, poreče kdo, je konec koncev tudi potrošna dobrina in zakaj je ne bi izpostavili redčilnim vetrovom selektivne konkurence, pa naj se potem na trgu kulturne ponudbe pokaže, kaj bo preživelo in kaj ne.

Seveda pa je že iz mecenskih časov jasno, da kultura kot fenomen v družbi ne more biti predmet povpraševanja in ponudbe na način, na kakršen so v komercialnem prometu siceršnje ekonomske dobrine. Po svoje paradoksalno, pa je (vsaj naš) socialistični sistem v kulturi omogočal tisto elitnost, ki je konstitutivna prvina kulture sploh. Dokaz zato najdemo, namreč za elitnost kulture, prav v dejstvu, da na tržišču samem od kulture navadno zelo malo ostane.

Če je v tej sodbi vsebovana tudi trditev, da je kultura elitno snovanje: